

Гніздова
орнітофауна
басейну
Верхнього
Дністра

УДК 598.2:502.172(477.8)

ББК 28.693.35

Г56

**А. А. Бокотей, Н. В. Дзюбенко, І. М. Горбань, І. В. Кучинська, А.-Т. В. Башта,
В. О. Пограничний, В. В. Бучко, М. А. Сеник**

Гніздова орнітофауна басейну Верхнього Дністра. – Львів, 2010. – 400 с.

Монографія містить результати досліджень поширення, чисельності та щільності населення гніздових птахів основних біотопів у басейні Верхнього Дністра наприкінці ХХ і на початку ХХІ століть. У роботі представлені карти поширення та щільності гніздових птахів у досліджуваному регіоні. Проведений аналіз змін чисельності та поширення птахів за останні півстоліття. Вказані основні напрями охорони орнітофауністичного різноманіття у басейні Верхнього Дністра.

Для зоологів, екологів, студентів природничих факультетів вищих навчальних закладів, учителів біології, працівників лісового господарства та всіх шанувальників природи.

**A.A.Bokotey, N.V.Dzyubenko, I.M.Gorban, I.V.Kuchynska, A.-T.V.Bashta,
V.O.Pohranychny, V.V.Buchko, M.A.Senyk**

Breeding avifauna of the Upper Dnister basin. – Lviv, 2010. – 400 pp.

The book reports the results of the study in the distribution, number and population density of breeding birds of the main biotopes in The Upper Dniester basin in the end of the 20th and the beginning of the 21st centuries. It features maps of distribution and density of breeding birds in the investigated region, as well as the analysis of the changes in the number and the distribution of birds for the last fifty years. It discusses the main ways to protect the variety of avifauna in The Upper Dniester basin.

The book is recommended for zoologists, ecologists, specialists in nature conservation, university students, and all naturalists.

Науковий редактор: А. А. Бокотей, канд. біол. наук, ст. наук. співр.,
Державний природознавчий музей НАН України

Рецензенти: О. М. Пекло, канд. біол. наук, ст. наук. співр.,
Національний науково-природничий музей НАН України
І. В. Скільський, канд. біол. наук, ст. наук. співр.,
Чернівецький краєзнавчий музей

Для рисунків використані фотографії: А.-Т.В.Башти, А.А.Бокотєя, В.В.Бучка, Н.В.Дзюбенко,
М.В.Дребєта, Р.О.Журавчака, В.П.Ільчука, Р.Ю.Комарницького, Ю.В.Кузьменка,
О.Я.Німець, Н.А.Пісулінської, В.М.Попенка, М.С.Прушинського, О.М.Ручка,
М.О.Тарасенка, Н.М.Черемних, В.І.Шельвінського, С.П.Шункова, А.С.Яценка

Літературний редактор: О.М.Бондарук **Дизайн та верстка:** О.В. Шункова

Рекомендовано до друку вченою радою
Державного природознавчого музею НАН України
(протокол № 9 від 16 жовтня 2009 р.)

ISBN 978-966-2501-00-1

© ДПМ НАН України

© А. А. Бокотей, Н. В. Дзюбенко, І. М. Горбань, І. В. Кучинська,
А.-Т. В. Башта, . О. Пограничний, В. В. Бучко, М. А. Сеник

Зміст

Передмова	6
1. Становлення та розвиток досліджень орнітофауни регіону	8
2. Фізико-географічна характеристика території досліджень	11
3. Матеріал і методики досліджень	19
4. Таксономічний огляд видів: склад і поширення	22
4.1. Загальна характеристика орнітофауни	22
4.2. Огляд видів	27
5. Орнітофауна основних біотопів	314
5.1. Орнітофауна русла і прибережних заростей Дністра та його допливів ...	314
5.1.1. Русло та береги	314
5.1.2. Прибережні зарості річок	316
5.2. Орнітофауна непротічних водойм	318
5.2.1. Природні водойми (стариці)	318
5.2.2. Штучні водойми (стави)	322
5.3. Орнітофауна відкритих ландшафтів	327
5.4. Орнітофауна лісів	330
5.4.1. Мішані ліси	330
5.4.2. Листяні ліси	334
5.4.3. Хвойні ліси	337
5.5. Орнітофауна населених пунктів	340
5.5.1. Села	340
5.5.2. Міста	344
6. Зміни орнітофауни під впливом антропоізації	349
7. Охорона видового різноманіття птахів	354
Післямова	366
Література	368
Summary	389
Алфавітний покажчик українських назв видів птахів	391
Алфавітний покажчик латинських назв видів птахів	395

Рис. 1. Схема басейну Верхнього Дністра

Сітка правих і лівих **допливів** Дністра, у зв'язку з особливостями рельєфу та клімату цих районів, розвинена нерівномірно. Найбільше розвинена сітка правих приток, сформованих у щедро зрошуваних атмосферними опадами Карпатах. До них належать: Стрий, Свіча, Лімниця, Луква, Бистриця й інші. Ці ріки мають досить розгалужену, особливо в гірській частині, сітку. На карпатські притоки припадає близько 70 % водозбірної площі басейну Дністра. У лівобережній частині він збирає води з Опільської височини (Верешиця, Щирка, Гнила Липа, Свірж та інші). Ці ріки мають слабо розвинені сітки.

Прибережні **чагарникові зарості** тягнуться переважно вздовж русел рік, утворюючи смуги різної ширини. Подекуди вони займають значну площу, особливо в гірлах приток і на старицях. Основні компоненти заростей – різні види верби, зрідка трапляються вільха, тополя чи інші дерева та кущі.

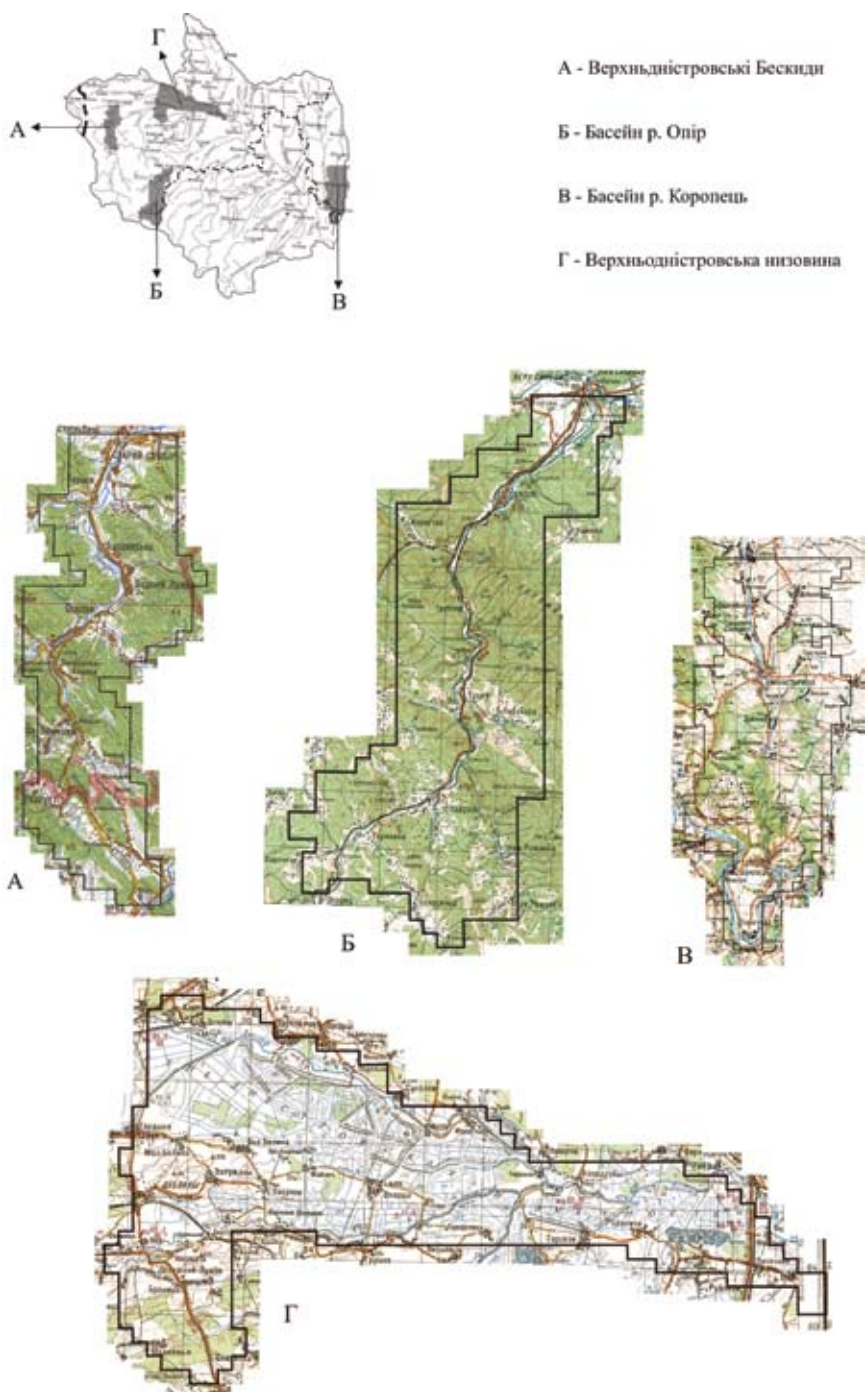

Рис. 3. Схеми дослідних територій, де проводили картування орнітофауни

ЛУНЬ ОЧЕРЕТЯНИЙ *Circus aeruginosus* (Linnaeus, 1758)

Нечисленний гніздовий вид. У досліджуваному регіоні гніздиться 400-500 пар. Чисельність зменшується.

Поширений лише на рівнині та в Передкарпатті (рис. 35). Оселяється в заростях надводної рослинності на водоймах або серед заболоченої місцевості, зрідка на вологих пасовищах і полях зернових.

Під час обліків 1997-2001 років на рівнинних пробних ділянках щільність виду в середньому становила 9,0 пари/100 км²: у Верхньодністровській низовині – 15,1 пари/100 км², в басейні р. Коропець – 1,5 пари/100 км² (рис. 36).

Найвища щільність гніздування:

на *старицях* – у 2004 році біля с. Верин Миколаївського району Львівської області – 1,6 пари/га;

на вологому *пасовищі* – в 2001 році в долині р. Гнила Липа біля с. Коростовичі Галицького району Івано-Франківської області – 13,3 пари/100 га;

на *ставах* у 1990 році на ділянці «Меденичі» рибгоспу «Рудники» Дрогобицького району Львівської області – 5,0 пари/100 га; під час обстеження більшості риборозплідних комплексів у 2001 році найвища щільність встановлена в рибгоспі «Княгининчі» Рогатинського району Івано-Франківської області – 3,2 пари/100 га;

на *заплавних луках* р. Верещиця – в 1997 році біля с. Ставки Яворівського району Львівської області – 1,7 пари/100 га.

Рис. 35. Гніздове поширення луня очеретяного

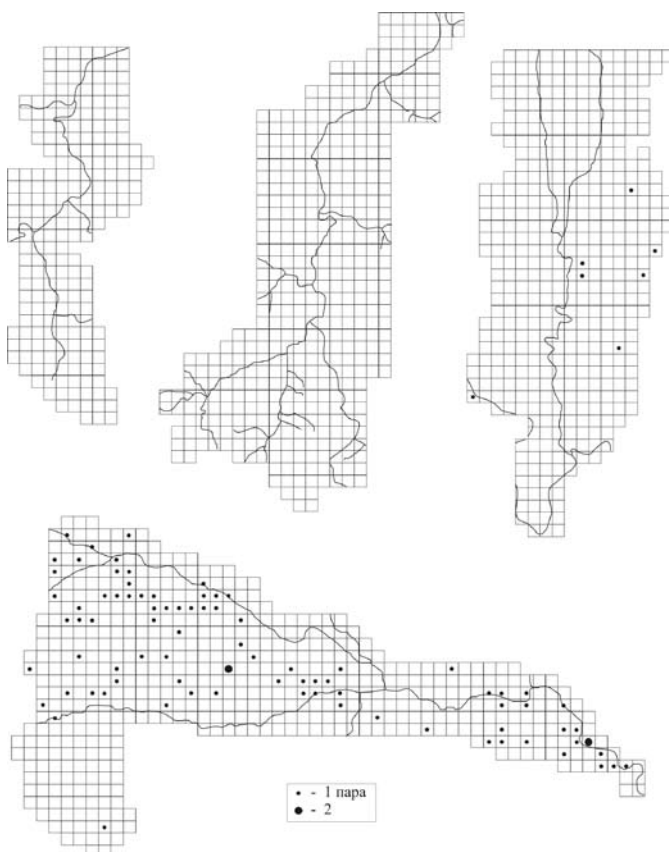

Рис. 36. Поширення та чисельність луня очеретяного на дослідних територіях

Післямова

Дослідження гніздової орнітофауни басейну Верхнього Дністра проведені на площі понад 22 тис. км² в період з 1990 по 2006 роки. Це перше узагальнення по орнітофауні регіону, яке дає уявлення про склад птахів, їхню чисельність, поширення й окреслює основні проблеми охорони.

Історія наукових досліджень цієї території налічує лише півтора століття і бере початок від досліджень галицьких орнітологів О. Завадського, С. К. Петруського, К. Водзіцького, В. Дідушицького та інших. У цей період зібрана найбільш повна колекція птахів регіону, яка зберігається в Державному природознавчому музеї НАН України і слугує підґрунтям для всіх подальших досліджень.

У басейні Верхнього Дністра представлені різні ландшафти, від болотистих рівнин до гірської системи, що сприяє значному різноманіттю гніздової фауни птахів (195 видів), яке становить понад 73 % від гніздової орнітофауни України. Такий високий показник можна також пояснити великим різноманіттям лісорослинних умов і значною кількістю багатих на орнітофауну водно-болотних угідь.

З-поміж основних гніздових біотопів басейну ми досліджували русло і береги Дністра та його більших допливів, їхні прибережні зарості, стариці, ставкові комплекси, лучні угруповання, листяні, хвойні та мішані ліси Карпат, населені пункти. Найбільше різноманіття орнітофауни притаманне водно-болотним угіддям: ставковим – 72 види (середня щільність близько 270 пар/100 га), лучним комплексам – 69 видів (60 пар/100 га) і старицям – 56 видів (106 пар/10 га). Високе різноманіття характеризує орнітофауну населених пунктів та лісових масивів. Зокрема, фауна гніздових птахів Львова налічує 69 видів (509 пар/100 га), сільських населених пунктів – 56 видів (360 пар/100 га), мішаних лісів – 58 видів (472 пари/100 га), листяних лісів – 57 видів (367 пар/100 га), хвойних лісів – 53 види (242 пари/100 га). Найнижче різноманіття орнітофауни – на островах та берегах рік – 17 видів (958 пар/10 км русла на Дністрі, 1165 – на Стрию і 67 – на інших правих допливах) і їхніх прибережних заростей – 37 видів (112 пар/10 га).

Виявлені напрями змін чисельності гніздових популяцій. У басейні Верхнього Дністра вона знижується у 51 виду птахів. З них у 35 видів – на 10 %, у 13 видів – на 25 % і в 3 видів – до 50 %. Найбільшого зниження чисельності зазнали представники ряду Куроподібних – по 50 % глушець і тетерук та 25 % – орябок. У 98 видів птахів популяційні тенденції відносно сталі. Для 25 видів притаманні коливання чисельності. У 17 видів чисельність гніздових популяцій зростає: у 13 видів в діапазоні до 10 %, у 3 – до 25% і в гуски сірої – до 50%. У чотирьох видів (пірникози червоношиїї, совки, сича волохатого та золотомушки червоночубої) динаміка чисельності не встановлена. За останнє десятиліття тенденції зниження чисельності майже втричі переважають над тенденціями зростання. Особливо турбує те, що відчутно скорочується чисельність видів, які донедавна вважали дуже розповсюдженими й численними. Це свідчить про значні зміни в природному середовищі та вимагає детального аналізу й розробки природоохоронних планів.

Збереження тваринного світу в Україні – завдання різних інституцій, від міністерств до громадських організацій та окремих ентузіастів. Щороку створюють нові природоохоронні об'єкти різного рангу, покликані в першу чергу охороняти рідкісні та зникаючі види, розробляють програми та менеджмент-плани з охорони ок-

ремих видів. Важко перелічити все зроблене, але суттєвого покращення ситуації немає.

Визначну роль у збереженні та відтворенні орнітофауни повинні відігравати об'єкти природно-заповідного фонду України, тому надзвичайно актуальне сьогодні питання збільшення площ національних природних парків «Галицький» та «Сколівські Бескиди», природного заповідника «Горгани». Не менш важливе – підвищення статусу й створення нових природоохоронних об'єктів, у першу чергу, в Верхньодністровській низовині, а основне – забезпечення в них дієвого охоронного режиму.

Незважаючи на високе видове різноманіття птахів у басейні, наведені вище показники свідчать про вразливість орнітофауни цієї території. Збереження біологічного різноманіття регіону, особливо видів, що перебувають під загрозою зникнення, вимагає впровадження негайних природоохоронних заходів. Насамперед це стосується розширення та створення мережі заповідних територій міжнародного значення та суворого дотримання державного й міжнародного природоохоронних законодавств.

На наш погляд, спочатку потрібно змінити свідомість громадян, а особливо чиновників, у ставленні до довкілля. Доки кожен не зрозуміє, що саме від нього залежить, чи буде в наших лісах лелека чорний, а в населених пунктах – білий, зусилля фахівців будуть марними.

У басейні Верхнього Дністра під впливом постійного антропогенного навантаження відбуваються суттєві трансформаційні процеси: зростають об'єми заготівлі лісової сировини, збільшуються площі осушених і забудованих територій, змінюються пріоритети в сільськогосподарському виробництві, що впливає на розподіл і стан біологічного різноманіття в екосистемах. Це дає підстави продовжувати дослідження птахів басейну Верхнього Дністра на якісно новому рівні, враховуючи підсумки, зроблені у цьому виданні.

Перед орнітологами регіону постають чіткі завдання по збереженню та відтворенню орнітофауни басейну Верхнього Дністра:

- дослідження та моніторинг рідкісних і зникаючих видів птахів, а особливо причин, які привели до критичного стану їхніх популяцій;
- виявлення місць гніздування рідкісних і зникаючих видів, надання їм заповідного статусу або забезпечення їхнього існування через домовленості з власниками територій;
- ведення еколого-освітньої роботи з працівниками лісових служб, громадами та школярами особливо активно в тих місцях, де гніздяться рідкісні види (видання рекламної продукції, лекційна робота, підготовка виставок, залучення населення до активної охорони фауни);
- здійснення заходів по запобіганню загибелі птахів від різних антропогенних чинників – на ЛЕП, автошляхах, гудронових відстійниках, під час вирубування пралісів та інше;
- створення центрів реабілітації та реінтродукції рідкісних видів птахів при об'єктах природно-заповідного фонду.

Summary

In the monograph the results of the research in avifauna, nesting in the Upper Dnister river-basin, which was carried out from 1990 to 2006 and covered the area above 22,000 km², are stated. This is the first generalized study of the regional avifauna, which gives a notion about the species composition, abundance, distribution of birds, and outlines the main problems of their conservation.

The history of the scientific study in this area embraces only a century and a half and has started from the investigations by the Galicia ornithologists A. Zawadzki, S. K. Pietruski, K. Wodzicki, V. Dzieduszycki and others. The most complete collection of the regional birds, which was made during that period, has been housed at State Museum of Natural History NAS of Ukraine being the basis of all further studies.

The Upper Dnister river-basin is represented by the different landscapes, from the marshlands to the mountain systems of the Carpathians, what favors a considerable diversity of the nesting bird fauna (195 species), which makes up over 73 % of the nesting avifauna of the whole Ukraine. Such a high ratio may be also explained by a great diversity of forest-vegetation conditions and by a considerable number of water-marsh lands.

Among the main nesting habitats of the river-basin we have studied the river-beds and the banks of the Dnister and its main tributaries, riverine thickets, oxbow, pond complexes, meadow associations, broad-leaved, coniferous and mixed forests of the Carpathians and settlements. The greatest diversity of avifauna has been observed in water-marsh lands, those are: ponds – 72 bird species (with mean density about 270 pairs/100 ha), meadow associations – 69 species (60 pairs/100 ha) and oxbow – 56 species (106 pairs/10 ha). The great species diversity is typical of the settlements and forests as well. In particular, the fauna of the nesting birds in Lviv City includes 69 species (509 pairs/100 ha), in rural settlements – 56 species (360 pairs/100 ha), in mixed forests – 58 species (472 pairs/100 ha), in broad-leaved forests – 57 species (367 pairs/100 ha), in coniferous forests – 53 species (242 pairs/100 ha). The lowest species diversity of avifauna has been observed on islands and in river banks – 17 species (958 pairs/10 km of the Dnister river-bed, 1165 pairs along the Stryi river and 67 pairs along other right tributaries) and in riverine thickets – 37 species (112 pairs/10 ha).

Some trends in changing abundance of nesting populations were revealed. In the Upper Dnister river-basin the abundance of populations has decreased in 51 bird species: in 35 species by 10 %, in 13 species by 25 %, and in 3 species by 50 %. The greatest decrease of population abundance has been observed in representatives of the order Galliformes, namely Capercaillie and Black Grouse – by 50 % each and Hazel Grouse – by 25 %. In 98 species of birds the population trends are relatively invariable. The fluctuation of abundance is typical of 25 species. The abundance of nesting populations in 17 species has increased: in 13 species up to 10 %, in three – up to 25 % and in Greylag Goose – up to 50 %. In four species (Slavonian Grebe, Scops Owl, Tengmalm's Owl and Firecrest) the dynamics of abundance has not been determined. During the last decade the trends in abundance decrease have been almost three times those of increase. The appreciable decrease in numbers of those species, which recently have been considered widespread and abundant, especially gives rise to anxiety. This phenomenon may be indicative of the considerable changes in the natural environment and should be analyzed in detail for elaboration of nature conservation plans.

The protection of the animal world in Ukraine is the task of different institutions, from ministries to public organizations and individual enthusiasts. Every year some new objects

of nature conservation of the different categories are established performing the mission of the rare and threatened species protection and being engaged in working up the programs and management-plans for this purpose. Although, it is difficult to enumerate everything, what has been done in this field, the situation has not essentially been improved yet.

The main part in conservation and renewal of avifauna should be played by the nature-conservation objects of Ukraine. Thus, the problem of expansion of the areas in the National Parks «Galytski» and «Skolivsi Beskydy», and in the Nature Reserve «Gorgany» is of extreme urgency. No less important are the problems of rising the status of already existing nature conservation objects and establishing new ones, first of all in Upper Dnister Lowland, where the providing of the effective policy of protection should be the task of paramount importance.

In spite of a high species diversity of birds in the river-basin, the above mentioned rates of decrease in abundance testify to vulnerability of avifauna in this region. The conservation of biological diversity of the region, especially concerning the species under the threat of extinction, requires the introduction of urgent nature conservation measures. First of all, it is necessary to establish and expand a net of protected areas of international significance and to follow strictly the national and international legislations.

In our opinion, the first step in the field of nature conservation in Ukraine should be aimed at changing consciousness of common citizens, especially of officials, with respect to natural environment. Until everybody realize just his own responsibility for Black Stork, inhabiting our forests and White Stork, inhabiting the settlements, the efforts of specialists will be to no purpose.

In the Upper Dnister river-basin the essential transformations in ecosystems are taking place influenced by the permanent anthropogenic pressure. The volume of raw wood stocks and the areas of drained and built-up lands increase rapidly; the priorities in agricultural practice change, affecting the condition and distribution of plant and animal species in ecosystems. These processes give grounds for continuing further research in birds of the Upper Dnister river-basin at a qualitatively new level, taking into consideration the results stated in this edition.

In this connection the clear tasks, which confront the ornithologists working in the region, are as follows:

- to study and to carry out the monitoring of rare and threatened bird species and to ascertain the agents which have caused the critical condition of their populations;
- to reveal the nesting localities of rare and threatened bird species, granting them protected status or providing their preservation through the agreements with the land owners;
- to conduct the ecological education of the forestry staff, public communities and schoolchildren, especially in those areas where the rare species are nesting (issuing the publicity production, conducting lectures, preparing exhibitions, involving people in active fauna protection);
- to take measures for preventing the loss of birds due to different anthropogenic agents, viz. electro-transmission lines, highways, tar-sedimentation constructions, tree felling etc.;
- to establish the centers for rehabilitation and reintroduction of the rare bird species within the objects of nature conservation.